

Cumhuriyet

İnsan Haklarında 'Deniz Bitti' mi?

26 Nisan 2011 Salı

Kendilerini “toplum önderi” olarak tanımlayan kimi aymazların “Yetmez ama evet” çıgılıklarıyla destek verdikleri ve 12 Eylül'deki halkoylamasıyla benimsenen anayasa değışikliği, doğrudan doğruya AİHM'ye başvurma olanağını ortadan kaldırmıştır.

Çok büyük sayılara ulaşan davaların baskısı altındaki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, uzun süreden beri bu soruna çıkış yolu arıyor. 1953 yılında onaylanıp yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin yargı organı olan ve üye ülkelerden seçilen birer yargıcın katılımıyla oluşan mahkeme ilk kararını 1960 yılında vermişti. İzleyen dönemde yılda ancak bir veya iki dosyayı sonlandırırken, ağır, özenli ve bir o kadar da keyifli bir çalışma düzeni içinde bulunuyordu. Avrupa'nın “hukuk mutfağı” olarak da anılan mahkemenin ortalama yüz sayfa dolayındaki kararlarının, üye ülkelerin ve topluluk hukukunun güncel gereksinimler doğrultusunda yenilenmesine önemli katkıları oluyordu. 1982 yılında sonuçlanan on dava, mahkemenin kuruluşundan yaklaşık otuz yıl sonra ulaştığı ilk karar rekoruydu. İzleyen yıllarda da kararlar, katlanılabilir düzeyde üçer beşer artarak çoğalıyordu.

Avrupa Konseyi, AİHM'yi ve sağladığı güvenceleri tanıtmak, halkları aydınlatıp bireysel başvuru yolunu yaygınlaştırmak için üye ülkeleri kapsayan önemli çalışmalar yaptı. Bilimsel toplantılar, seminerler, eğitim çalışmaları düzenledi, kitaplar yayımladı. Benzer nitelikteki çalışmalar günümüzde de sürdürülmektedir.

Bireysel

başvuru

Bireysel başvuru yolunun bir hak olarak benimsenmesi, iki açıdan önem taşıyordu. İnsanlar, yaşadıkları topraklara egemen olan siyasal güçleri, örneğin kendi hükümetlerini bir mahkeme önünde karşılarına alıp sorgulamak, yanlışlarını tartışmak, kusurları varsa yitkilerini gidermek olanağına kavuşmuşlardı. Ulusal hukuku tamamlayan, etkili, sonuç alıcı yeni bir hukuk yolu edinmişlerdi. İkinci ve asıl büyük kazanım ise, tek insanın öneminin anlaşılıp, uluslararası düzlemde kabul edilmesiydi. Böylece insana dönük yargısal yapılanmaların önü açılıyordu.

Tanıtım girişimleriyle birlikte mahkemenin kişi hak ve özgürlüklerini koruyup gözeten önemli kararlar vermesi, başvuruların çoğalmasına neden oldu. Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na bireysel başvuru yetkisini tanımasından sonra gönderilen ilk dilekçeler arasında bulunan Sargın ve Yağcı başvuruları, 14116 ve 14117 numaralarını almıştı. Bu rakamlar, komisyonun kuruluşundan, başvuruların yapıldığı 1988 yılına kadar ulaşılan toplam dosya sayısını veriyordu. Yakınma dilekçelerinde önemli artışlar olmasına karşın, mahkemenin yükü henüz katlanılamaz boyutlara gelmemişti. 1990 yılından sonra Rusya, Orta Avrupa ve bazı Batı Asya devletlerinin de katılımıyla AİHM'nin görev alanına giren ülkelerin sayısı elliye yaklaştı. Üstelik yeni katılan ülkelerdeki çok farklı hukuk uygulamalarının aynı pota içinde eritilip doğru sonuçlara bağlanması büyük güçlükler taşıyordu.

AİHM'nin inceleme alanı daraltıldı

AİHM'nin üstlendiği iş yükünün altından kalkamaması nedeniyle Avrupa Konseyi, yargılamayı hızlandırmak amacıyla bazı yeni arayışlar içine girdi. 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 11 Numaralı Protokol'le, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu kaldırılarak iki organlı yargılamaya son verildi. Başvuruların içeriğinin elverdiği oranda, davaların kabul edilirlilik sürecinde sonlandırılması yoluyla tek aşamalı yargılama yaygınlaştırıldı. Bu girişimler de yetersiz kalınca, 2010 yılında yürürlüğe giren 14. Protokol'le AİHM'nin inceleme alanı büyük ölçüde daraltıldı. Başvuruların önemli bir bölümünün hızlı ve güvencesiz inceleme yöntemleriyle elenmesi öngörüldü. İnsan haklarının dokunulmazlığı ile bağdaşmayan bu değişikliğin gerekçesi, üye ülkelere örnek oluşturacak, temel hakların korumasına katkı sağlayacak özellikteki davalara daha çok zaman ayrılabilme yolunu açmak olarak açıklandı.

Her yıl 100 bine yakın başvurunun geldiği, aynı dönemde bunların ancak birkaç bininin karara bağlanabildiği koşullarda bu sistemin sağlıklı bir biçimde sürdürülemeyeceği görülmektedir. Başvuru sayısının bu kadar artma nedenlerini uzun uzun araştırmaya gerek bulunmuyor. Nedenler ortada.

Çok fazla yakınmanın geldiği Türkiye ve benzer koşullardaki ülkelerde insan hakları yeterince korunmuyor. Kendi ülkelerinde haklarını alamayan insanlar, sorunlarının çözümü için uluslararası organdan yardım bekliyorlar. AİHM'ye yöneltilecek başvuruları azaltmanın birinci yolu, üye ülkelerin insan hakları ihlallerine son vermeleridir. İkinci aşama, yaşanan olumsuzlukları, ulusal organların doğru ve adaletli kararlarla çözüme kavuşturmalarıdır. Bunlar yapılmadığı için Türkiye, AİHM'nin gündeminde birinci sıralarda yer almaktadır.

AİHM'nin yerleştirmek istediği yeni anlayış, insan haklarının korunup geliştirme sorumluluğunun, doğrudan üye ülkeler eliyle gerçekleştirilmesidir. Doğru olanı da budur. Mahkeme, ulusal yargı yerlerinin kendilerini AİHM'nin yerine koyarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni doğrudan uygulamalarını öngörmektedir. 2004 yılında gerçekleştirilen değişiklikle TC Anayasası'nın 90. maddesine eklenen "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır" tümcesi, bu doğrultuda atılmış çok önemli bir adımdı. Yargı bağımsızlığının göreceli olarak korunabildiği yakın yıllarda, ulusal yargı yerlerinde AİHS'yi temel hukuk kuralı olarak uygulayan örnek kararlara rastlanabiliyordu.

Avrupa Konseyi ve AİHM, hukukçuların, politikacıların katılımıyla dava yükünü azaltmak için yeni arayışlarını sürdürüyor.

Bu amaçla İsviçre'nin Bern Kantonu'ndaki küçük bir kasaba olan Interlaken'de başlayan uluslararası toplantıların ikincisi, 27 Nisan günü İzmir'de yapılacak. AİHM'nin yeni koşullara uyarlanmasını öngören bu toplantıda Türkiye'nin önerilerinin, ulusal düzeyde bütün iç hukuk yolları tüketilmeden uluslararası yargıya gidilememesi, yakınmacılardan başvuru giderleri için uygun miktarlarda para alınması ve dilekçelerini kendi dillerinde yazmalarının önlenmesi gibi başvuru hakkını büyük ölçüde kısıtlayan istemler olacağı bildirilmektedir. Böylece Silivri örneğinde olduğu gibi yıllarca süren davalarla özgürlüklerinden yoksun bırakılan sanıklar, bu davalar

sonlanmadan, haksız tutuklama ve uygun süreleri aşan yargılamalar, araştırılmayan işkence ve kötü davranışlar gibi öncelikli nedenlerle başvuruda bulunamayacaklar. Türkiye'nin, başvuruların özendiriciliğini azaltmayı amaçlayan bir başka isteği, AIHM'nin sözleşme ihlallerini saptadığı durumlarda yüksek tazminatlara karar vermemesidir. Türkiye'nin önerileri, insan hakları ihlallerinde Avrupa'nın öncüleri durumundaki Rusya, Romanya ve Ukrayna tarafından da desteklenmektedir.

Sonuç

Kendilerini "toplum önderi" olarak tanımlayan kimi aymazların "Yetmez ama evet" çılgınlıklarıyla destek verdikleri ve 12 Eylül'deki halkoylamasıyla benimsenen anayasa değişikliği, doğrudan doğruya AIHM'ye başvurma olanağını ortadan kaldırmıştır. Yargı bağımsızlığına özen gösterilmesi durumunda başvuruların öncelikle Anayasa Mahkemesi'nde ele alınması doğru bir yöntem olabilirdi. Ancak AKP'nin yargı bağımsızlığını tanımayan uygulamaları karşısında böyle bir değişimden yarar beklenemez. Zaman zaman bazı kararlarını eleştirdiğimiz AIHM'nin çalışma alanının Avrupa Konseyi eliyle daraltılması, Türkiye ile birlikte bütün Avrupa halklarına sağladığı çok önemli güvencelerin yitirilmesi sonucunu getirecektir.